

Celal Bayar Hükûmetlerinin Spor Politikaları ve Uygulamaları (1937-1939)

Muharrem Turp*

Giriş

Fransızca sport kelimesinden dilimize geçen spor, TDK tarafından “Bedeni geliştirmek amacıyla belirli kurallara göre kişisel veya toplu olarak gerçekleştirilen hareketlerin tümü” ve “Belirli kurallara göre kişisel, ikili veya takım olarak gerçekleştirilen, rekabete dayalı bedensel veya zihinsel yarışmaların tümü” olarak tanımlanmaktadır¹. Ancak spor tarihin her döneminde sadece fiziki gelişim sağlamak için yapılan bir aktiviteden fazlası olmuştur. Bu sebeple devletler zaman zaman sporun işleyişine ve gelişimine müdahale ederek, onun işlevsel yapısını kullanmışlardır².

Osmanlı Devleti’nde sportif faaliyetler, özellikle İkinci Meşrutiyet öncesinde, azınlıkların tekelinde olmuştur. Ancak Meşrutiyet sonrası gelişen özgürlük ortamı içerisinde bu tekel kırılmaya başlanmıştır. Dernek kurulmasına izin verilmesiyle birlikte Galatasaray, Beşiktaş ve Fenerbahçe gibi birçok eski spor kulübü resmen tescil edilmiştir. Türk gençlerinin spora katılımı bu dönemde artmıştır. Ancak Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı spor hayatını olumsuz etkilemiş ve birçok Türk sporcu bu savaşlarda hayatını kaybetmiştir. Türk sporunun gelişmesinde bir diğer önemli dönem ise mütareke yıllarıdır. Bu yıllarda özellikle İstanbul’daki Türk takımları, işgal kuvvetlerinin takımlarıyla müsabakalar yapmıştır. Daha çok futbolun ağırlıkta olduğu bu müsabakalarda Türk takımlarının kazandığı başarılar, savaştan yenik çıkan Osmanlı tebaasına bir teselli olmuştur³.

* Doç. Dr. Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Kars/TÜRKİYE, muharremt28@hotmail.com <https://orcid.org/0000-0002-9080-5501>
DOI: 10.37879/978-975-17-6294-8.2025.305

1 <https://sozluk.gov.tr/>, son erişim tarihi: 18.01.2024.

2 Ömer Faruk Yücel-Ada Umut Saygın, “Cumhuriyet Devri Beden Terbiyesi ve Spor Politikaları Çerçevesinde Maç Dergisi Üzerine Bir İnceleme”, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, C 11, S. 1, 2023, s. 439.

3 Cem Atabeyoğlu, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Spor”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye*

Milli Mücadele'nin başarıyla sonuçlanması, savaş halinin son bulması ve Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte ülkede spor faaliyetleri artmaya başlamıştır. Ancak kurulan hükûmetlerin programlarında spor alanında yapılacaklara ilişkin bir husus yer almamıştır. Sporun hükûmet programlarında bir anlamda görmezden gelinmesinde elbette sporun bağımsız kurumlar tarafından idare edilmesinin etkisi büyüktür. Ancak aşağıda da değineceğimiz gibi 1936'dan itibaren spor ve parti işleri birleşmeye başlamış ve ilerleyen süreçte de spor, devlet kontrolüne alınmıştır.

Atatürk döneminde kurulan hükûmetlerin programlarında sporun ilk kez yer aldığı hükûmet programı 1937'de kurulan Birinci Celal Bayar Hükûmetinin programı olmuştur⁴. Programda spor, millî kültürün bir parçası olarak tanımlanmıştır. Sporun amacı ise profesyonel şampiyon yetiştirmenin ötesinde Türk vatandaşlarının fiziki ve fikri olarak yetiştirilmesi olarak belirtilmiştir. Ülkede okuma yazma bilmeyen vatandaşın kalmaması gibi sporla ilgilenmeyen bir vatandaşın da kalmaması yeni hükûmetin hedeflerinden biri olarak görülmüştür. Hükûmet programında ayrıca sporun yönetimi konusunda da önemli bir vaat vardı. Buna göre spor bir merkeze başlanacak, ülkedeki spor kurumları da bu merkez aracılığıyla idare edilecektir. Bayar, bu teşkilatın kuruluşu için bir kanun tasarısı hazırlayarak meclise geleceklerini de milletvekillerine duyurmuştur⁵.

Hükûmet programından da anlaşılabileceği gibi 1936'ya kadar bağımsız bir teşekkül olarak faaliyet yürüten Türk Spor Kurumu için yeni düzenlemeler yapılması planlanmıştır. Bu yeni düzenlemelerle spor-devlet arasındaki ilişki devletin sporu tamamen kontrolüne almasıyla sonuçlanacaktır.

1. Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü Öncesi Spor Teşkilatları

Cumhuriyet döneminin ilk ulusal spor teşkilatı merkezi İstanbul'da olan Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'dır (TİCİ). 25 Kasım 1921'de kuruluş tüzüğünü hükûmete sunan cemiyet, 22 Mayıs 1922'te resmen kurulmuştur⁶.

Ansiklopedisi, C 6, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 1477-1478.

4 Celal Bayar'ın başvekilliği döneminde 1 Kasım 1937-11 Kasım 1938 ile 11 Kasım 1938-25 Ocak 1939 tarihleri arasında görev yapan iki hükûmet kurulmuştur. *Hükûmetler-Programlar ve Genel Kurul Görüşmeleri*, C 1 (24 Nisan 1920-22 Mayıs 1950), Haz. İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, TBMM Basımevi, Ankara 2013, s. 253, 299.

5 *Hükûmetler-Programlar ve Genel Kurul Görüşmeleri*, s. 281.

6 Sabri Sami Tüfek, *Cumhuriyet Döneminde Spor*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2016, s. 16.

Türkmen'e göre TİCİ, ülkede spor faaliyetlerini düzenlemek, teşvik etmek, bilimsel etkinlikler yapmak gibi apolitik etkinlikler yapmayı amaç edinmiş olsa da İstanbul Hükûmeti'nin onayıyla TİCİ'nin kurulması üzerine Ankara'da TİCİ'ye karşı İdman Birliği kurulmuştur. Ancak daha sonra her iki teşkilat 13 Nisan 1923'te toplanan kongrede birleşmiştir. 2 Ocak 1924'te TİCİ, TBMM tarafından Kamu Yararına Çalışan Dernekler statüsüne alınmıştır. Yönetim kadrosu ve tüzüğü yenilenen TİCİ'nin başkanlığına Ali Sami Yen gelmiştir. Yeni tüzükle birlikte TİCİ'nin amacı Türk ırkının çoğalması, sağlık ve güçlü bir toplum oluşturulması, gençlerin ahlaki değerler edinmesi, uluslararası arenada Türklüğün propagandasının yapılması gibi hususlar ön plana çıkarılarak açıklanmıştır. Bu durum aslında beden eğitimi ve sporun cumhuriyet döneminde toplumun dönüştürülmesi için bir araç olduğunu da göstermektedir⁷.

1930 itibarıyla TİCİ'nin faaliyet alanı ve varlığı ile ilgili tartışmalar gündeme gelmiştir. Hükûmet bir yandan devlet kontrolünde bir spor teşkilatı olmasını isterken TİCİ de özellikle futbol kulüpleriyle tartışmalar yaşamaya başlamıştır. Kararlarını üçte iki çoğunlukla alan TİCİ, bu yapısı nedeniyle kulüplerle ilgili ya hiç karar alamıyor ya da güç dengelerine göre karar alabiliyordu⁸. İlerleyen yıllarda TİCİ'nin varlığı ve yapısı ile ilgili tartışmalar artmaya başladı. Sonunda 12-18 Nisan 1936'da Sekizinci Türk Spor Kongresi toplanmış⁹ ve kongrede alınan bir kararla kurumun adı Türk Spor Kurumuna (TSK) dönüştürülmüştür. Ayrıca yeni kurum artık özerk değil aksine CHP'ye bağlı bir kurum haline getirilmiştir.

Türkiye 1927 sonrasında bir parti devlet bütünleşmesi yaşamaya başlamıştır. CHP'nin 9-16 Mayıs 1935'te gerçekleştirdiği Dördüncü Büyük Kurultayında alınan kararlar ve buna bağlı olarak tüzükte yapılan değişiklikler da parti-devlet bütünleşmesini sağlama amacı gütmüştür. Tüzüğün 95. Maddesinde "Parti kendi bağrından doğan hükümet örgütü ile kendi örgütünü birbirini tamamlayan birlik tanır..." ifadesi bu sürecin önemli adımlarından olmuştur¹⁰.

7 Mutlu Türkmen, *Beden Terbiyesi, Erken Dönem Türk Spor Politikalarının Sosyo-Politik Temelleri*, Spor Yayınevi ve Kitabevi, Ankara 2018, s. 67.

8 Kurthan Fişek, *100 Soruda Türkiye Spor Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1985, s. 113-114.

9 "1936'nın Ehemmiyetli Hadiseleri", *Ulus*, 1 Son Kânun 1937, s. 7.

10 Tuncay Dursun, *Tek Parti Dönemindeki Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayları*, T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 63; Hakan Uzun, "Tek Parti Döneminde Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm ve Milli Şef Kavramları", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C IX, S. 20-21, 2010, s. 240.

Bu bütünleşme sırasında spor da dışarıda bırakılmak istenmemiş ve ilerleyen aylarda TSK'nin CHP'ye bağlı bir kurum yapılması istenmiştir denilebilir.

TSK'nin CHP'ye bağlanması ile bütçeden TSK'ye hükümetin yaptığı yardım da artmaya başlamıştır. 1926 yılında TİCİ'ye yapılan yardım 40.000 lirayken, 1928'de 30.000 liraya düşmüş, 1929'da muhtemelen Dünya Ekonomik Buhranı'nın etkisiyle hiç yardım yapılmamıştır. 1930 yılında ise 100.000 liraya çıkmıştır. 1931-1934 yılları arasında 240.000 lira olan yardım miktarı sadece 1935'te 203.000 liradır. TSK'nın CHP'ye bağlanmasından sonra ise tekrar artış göstermiş ve 1936, 1937 ve 1938 yıllarında 239.000'er liralık yardımlar yapılmıştır. Görülebileceği gibi 1936'dan itibaren yardım miktarında ciddi bir artış olmuştur. Genel olarak bakıldığında ise hükümet, spor ittifakına 1.363.000 lira yardım da bulunmuştur¹¹. Bu yardımların dışında vilayetler de belediye bütçelerinden kulüplere yardımlarda bulunmuştur¹².

Maddi desteklerin artmaya başlamasıyla kulüp ve sporcu sayılarında da artmış yaşanmıştır. 1923 yılında 14 kulüp varken bu sayı 1933'te 230'a, 1938'de ise 442'ye yükselmiştir. Kulüp sayısı ile birlikte bu kulüplerde kayıtlı sporcu sayılarında da ciddi artışlar olmuştur; 1923'te 827 olan sporcu sayısı, 1928'de 6.380'e, 1933'te 10.450'ye ve 1938'de 27.631'e çıkmıştır¹³.

2. Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü'nün Kuruluşu

TSK, partiye bağlı bir kuruluş olarak çalışmaya başlasa da Celal Bayar'ın Başvekilliği döneminde yeni düzenlemeler yapılmıştır. Hatırlanacağı gibi Birinci Celal Bayar Hükümetinin programında spor kurumlarının bir merkezden idare edileceği belirtiliyordu. Bu amaçla 23 Mayıs 1938'de hazırlanan kanun tasarısı, düzenlemenin gerekçelerine de yer vermiştir. Kanun tasarısının gerekçesinde de anlaşılabileceği üzere hükümet, sporu sadece bir hobi ya da bir eğlence gibi görmüyordu. Spor batı ülkelerinde olduğu gibi aynı zamanda neslin ıslahı için de gerekliydi. Bu sebeple eğitim ya da sağlık gibi bir devlet işi olarak ele alınması gerektiği belirtiliyordu. Hükümetin amacı sporda bir otorite ve disiplin kurmaktı. Bunun için de Almanya, Sovyetler Birliği, Yugoslavya ve Fransa'da olduğu gibi bu otoritenin devlet mekanizması içinde olması gerektiği gerekçede belirtilmişti¹⁴. Sonunda, hazırlanan tasarı 29 Haziran 1938'te meclis gündemine geldi.¹⁵

11 *Cumhuriyet Halk Partisi On Beşinci Yıl Kitabı*, s. 598.

12 *Cumhuriyet Halk Partisi On Beşinci Yıl Kitabı*, s. 599

13 *Cumhuriyet Halk Partisi On Beşinci Yıl Kitabı*, s. 599

14 *TBMM Zabıt Ceridesi*, C 26, TBMM Matbaası, Ankara 1938, s. 332.

15 *TBMM Zabıt Ceridesi*, C 26, s. 485.

Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, getirilen tasarı ile ilgili ilk sözü alan kişi olmuştur. Türklerin spora önem veren bir millet olduğunu söyleyen Kaya, Türklerin diğer memleketlerden üstün, kuvvetli ve şuurlu kafalarıyla medeniyet âleminin iftihar ettiği meydan savaşlarını kazandığını ifade etmiştir. Sadece beden terbiyesi değil fikri terbiyeye de önem vereceklerinin belirterek 1937 yılında pek çok il ve ilçede açtıkları spor sahalarından bahsetmiştir. Spor içerisinde milli sporlara da ayrıca bir başlık açmış ve güreş, atıcılık, denizcilik gibi sporlardan örnekler vermiştir. Türk milletinin sporda batı ülkelerinin gerisinde kaldığını söyleyen Kaya, bu konuda denizcilik üstünde ayrıca durmuştur. Kaya, Türkiye gibi bir ülkenin denizcilikte geri kalmasının olumsuzluklarını anlatırken eski dönemde gerçekleşen ve yenilgiyle sonuçlanan savaşları örnek olarak göstermiştir¹⁶. Bu durum aslında yeni hükümetin spora bakışını da göstermekteydi. Sporun geliştirilmesi bir anlamda ülkenin savunması için de önemli görülmekteydi. Görüşmelerin devamında kanun Beden Terbiyesi Kanunu adıyla ve bazı ufak değişikliklerle kabul edilmiştir¹⁷.

16 Temmuz 1939'de Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren Beden Terbiyesi Kanunu'na göre spor faaliyetleri artık başvekaletle bağlı ve merkezi Ankara'da olan Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü tarafından sevk ve idare edilecekti¹⁸. Böylece TSK, CHP'ye bağlıyken onun yerine kurulan yeni kurum direk başvekaletle bağlanmış oldu. Bu da Celal Bayar'ın hükümet programında söylediği merkezileşmeye uygun bir adımdı.

Yeni kanunla gençlerin kulüplere katılımı ve boş zamanlarında beden terbiyesine katılımı mecburi kılındı. Spor mükellefiyeti altında bulunacak gençlerin yaşına, ne kadar süre boyunca ve hangi mevsimde spor mükellefiyeti altında olacaklarına ise İcra Vekilleri Heyeti karar verecekti. BTGD'nin başında bir genel direktör bulunacaktı. Bu direktörlüğün altında ise sekreterden, federasyon heyetlerinden, teftiş, hesap, sağlık, saha, tesisler dairelerinden ve neşriyat ve propaganda, muhaberat, muamelat, arşiv, sicil, lisans ve müze ve kütüphane şubeleri olacaktı. Genel direktör başvekil tarafından seçilecek ve cumhurbaşkanının onayıyla göreve başlayacaktı. Genel sekreter, daire reisleri, federasyon başkanları ve şube müdürlerini ise genel belirleyecek ardından direktörün belirlediği bu isimler başvekilin onayıyla göreve başlayacaklardı. Kanunla birlikte bir merkez istişare heyeti kuruldu. Bu heyet genel direktörün başkanlığında faaliyet yürütecek ve ülkede spor bilgisi ve ihtisasıyla

16 TBMM Zabıt Ceridesi, C 26, s. 484-486.

17 TBMM Zabıt Ceridesi, C 26, s. 492.

18 Kanunlar Dergisi, C 18, TBMM Basımevi, Ankara 1938, s. 1160.

tanınmış olanlar arasından başvekil tarafından seçilecek beş kişi ile Kültür, Milli Müdafaa, Dâhiliye ve Sıhhat ve İctimai Muavenet vekâletlerinden seçilecek birer mümessilden oluşacaktı. Ancak kendilerini ilgilendiren bir durum olursa diğer vekâletler de birer mümessil bulundurabilecekti. Merkez istişare heyetinin yetkileri oldukça genişti; yıllık bütçeyi tetkik etmek, yıllık çalışma programını onaylamak, talimatnameler hazırlamak gibi görevleri vardı. Kanunla kabul edilen önemli bir husus da her vilayet, kaza ve nahiyede bir beden terbiyesi kurulu olmasıydı. Bu bölgenin başkanı en yüksek mülki amirler olacaktı. Köyler de ise bu görev muhtarlara verilmişti.¹⁹ Buradan da görülebileceği gibi sporda merkezileşme için önemli bir değişiklik yapılmıştı. Parti devlet bütünleşmesinin gerçekleştiği bu dönemde mülki idare, sporda da bulunduğu yerdeki en yetkili makam yapılmıştı.

Kanunun kulüpler ve gruplar başlığı altında getirdiği düzenlemelere göre gençler beden terbiyesi ve sporu kanuna göre kurulacak kulüpler ve gruplar aracılığıyla yapacaktı. Mektep ve kışla dışında, 50 ve daha çok beden terbiyesi mükellefiyeti çağında yurttaşı olan köy, kasaba, şehir ve mahallerde kulüp, 50'den az yerlerde ise spor grupları kurulacaktı. Direktörlüğün bütçesi ise umumi bütçeden ayrılacak tahsisat, vilayet hususi bütçeleri, bağışlar ve spor müsabakalarından elde edilecek gelirler olarak belirlenmişti. Millî Müdafaa, Adliye, Maarif vekâletleri de kendi sorumluluk alanlarında Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü'nün tespit edeceği esaslara göre beden terbiyesi faaliyetlerini birer direktörlük kurarak gerçekleştireceklerdi. Kanunla Ankara'da bir Beden Terbiyesi Yüksek Enstitüsü açılması da kabul edildi. Bu enstitü ile antrenör ve öğretmenler yetiştirilecekti. Ayrıca TSK'nin bütün malları, hukuk ve vecibeleri genel direktörlüğe devredildi.²⁰ Kanunla "Halkevleri kendi mensuplarına ve arzu edenlere kapalı veya açık salonlarda beden terbiyesi genel direktörlüğü ile müşterek olarak tertip edilecek programlara göre jimnastik, eskrim, güreş, yürüyüş, salon oyunları ve millî rakıslar gibi beden terbiyesi hareketleri yaptırılabilir." denilerek halkevleri için de bir düzenleme yapıldı.²¹

Yeni kanunla birlikte TSK'nin yerine BTGD'nin kurulmasına karar verilmiş olsa da bu direktörlüğün faaliyete geçmesi hemen mümkün olmamıştır.²² Çünkü direktörlüğün kurumsal yapının oluşturulması için gerekli

19 *Kanunlar Dergisi*, C 18, TBMM Basımevi, Ankara 1938, s. 1160-1161.

20 *Kanunlar Dergisi*, C 18, s. 1162-1164.

21 *Kanunlar Dergisi*, C 18, s. 1162.

22 BTGD'nin faaliyetleri 1939 artarak devam etmiştir. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için

çalışmalar henüz yapılmamıştır. Bu sebeple genel direktörlük kuruluncaya kadar TSK'nin çalışmalarına devam etmesine karar verilmiştir²³. 12 Kasım 1938'de Birinci Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanı Tümgeneral Cemil Taner BTGD'nin Genel Direktörlüğüne atanmıştır.²⁴ Taner, 1939'da istifa etmiş ve 7 Aralık 1939'da istifası kabul edilmiştir²⁵. Ancak Haziran 1941'de tekrar bu göreve getirilmiştir²⁶.

Halkevlerinin görevleri arasında beden terbiyesi ve sporu ülkeye yaymak da bulunmaktaydı. Yeni kanun da halkevlerinin bu vazifeyi yerine getirebilmesi için kanunun 14. Maddesinde bir düzenleme yapmıştı. Ancak halkevlerinin 14. maddede belirtilen sporları gerçekleştirebilmek için çeşitli araç gereçlere ihtiyaç duyacağı önceden bilindiğinden Mayıs 1938'de Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya tarafından halkevlerine bu sporların gerçekleştirilebilmesi için nelere ihtiyaç duyduğu sorulmuştur²⁷. Buradan da anlaşılabileceği gibi devlet, halkevlerinin spor faaliyetlerinden tamamen çekilerek, sporun sadece BTGD bünyesindeki kulüpler üzerinden yapılmasını istememiş ve halkevlerinin de bu faaliyetleri sürdürmesine izin vermiştir. Ancak kanunun spor faaliyetlerinin gerçekleşmesinde bir ikilik yarattığı da zaman zaman görülebilmektedir. Öyle ki Dâhiliye Vekili ve CHP Genel Sekreteri Erzurum Mebusu Şükrü Kaya tarafından Halkevleri Başkanlığına yazılan bir yazıda halkevlerinin hangi sporlarla meşgul olacağı kanunda belirtildiği hatırlatılarak CHP tarafından BTGD ile görüşülerek yeni çalışma programı ve metotlarının tebliğ edileceği zamana kadar halkevleri spor faaliyetleri ile mahalli bölge spor faaliyetlerinin arasında bir çalışma olmaması gerektiği belirtilmiştir. Halkevlerinin çalışma faaliyetlerinin mahalli spor bölgeleriyle görüşülerek kanunun talep ettiği ruh dâhilinde olması gerektiği de hatırlatılmıştır²⁸.

Hem TSK'nin hem de BTGD'nin kuruluşunda Alman Carl Diem'in önemli bir etkisi vardır. 1933 yılında Türkiye'ye gelen Carl Diem'in hazırladığı rapor ilerleyen yıllarda Türkiye'de sporun devlet kontrolüne alınmasında etkili

bknz: Nadir Yurtoğlu, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Beden Eğitimi ve Spor (1939-1945)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 105, Bahar 2022, s. 179-224.

23 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490.1.0.0/4.18.6, 23.07.1938.

24 BCA, 30.18.1.2/85.94.17., 12.11.1938.

25 BCA, 30.11.1.0/135.43.16., 07.12.1939.

26 BCA, 30.11.1.0/147.16.9., 26.06.1941.

27 BCA, 490.1.0.0/4.18.10., 01.07.1938.

28 BCA, 490.1.0.0/4.20.12., 08.05.1939.

olmuştur. Tokatlıoğlu'nun tespitlerine göre Carl Diem, Dünya Spor Tarihi adlı Türkiye'deki çalışmalarından bahsetmekte ve hatta yukarıda belirttiğimiz gibi kanunla kurulması kararlaştırılan Yüksek Beden Terbiyesi Enstitüsünün başına kendisinin getirileceğini ancak İkinci Dünya Savaşı başlayınca bunun gerçekleşmediğini ifade etmektedir²⁹.

3. Türk Spor Tarihinin Yazılması ve Spor Müzesi Kurulması Girişimleri

Celal Bayar hükümetleri döneminde Türk spor tarihinin yazılması ve spor müzesi açılması için bir girişimde bulunulmuştur. 26 Nisan 1938 tarihinde Türk Spor Kurumu Asbaşkanı Aydın Milletvekili Y. Nizamettin Kırşan tarafından Spor Bölgesi Başkanlığına yazılan yazıda tarihi ve milli sporlar hakkında incelemelerde bulunarak eski Türk sporları hakkında yazılan eserlerden ve spor tarihi üzerine her çeşit vesikalardan meydana gelecek bir kütüphane kurulması ve milli sporlara ait materyallerin bulunduğu bir müze kurulması düşünüldüğü belirtilmiştir. Bunların yapılması için ise ülkedeki spor teşekkülleri ve halkevlerinin gerekli desteği vermesi istenmiştir. Bu kurumlardan beklenen yardımların içeriği de yine aynı yazıda belirtilmiştir;

1- Eski millî sporlarımızın başında gelen okçuluk, güreş, cirit, tomak, çöken, kılıç ve kalkan, binicilik, güz ve topuz, yüzücülük, avcılık ile her mahalde o mahallin iklimine ve arazi gibi özel şartlara bağlı olarak ortaya çıkan spor türleri hakkında bilgi verilmesi, nerelerde hangi sporların hangi şartlardan dolayı ortaya çıktığı ve ne gibi nedenlerle gerilediği ya da durgunluk gösterdiğinin belirlenmesi, eğer hala bu sporlara devam ediliyorsa nerelerde ve kimler tarafından yapılmaktadır gibi hususların belirtilmesi, bu hususların tespiti için sadece şehirler ve kasabaların değil köylerin, hatta aşiretlerin de tetkik edilmesi,

2- Eski millî sporların muhtelif türlerine ve idman usullerine ait Türkçe, Arapça, Farsça yazılmış çoğu el yazısına ve nadir olarak taş basması kitaplara ülkenin her tarafında rastlandığı belirtilerek bunların resmî ve hususi kütüphanelerde bulunduğu, kütüphanelerde bulunanların muhteviyatını isimlerinden anlamının zor olduğu, bunların fihriste geçirilmesi sırasında tasnifte hatalar yapılarak başka kısımlara konulmuş olabileceği hatırlatılarak bunlar da dikkate alındıktan sonra spor türlerine, spor tarihine ait kitapların aranması, bulunan eserlerin künye bilgilerinin ayrıntılı bir şekilde belirtilmesi;

29 Ali Emrah Tokatlıoğlu, "Cumhuriyet Modernleşmesinde Devletin Spor Üzerinden Bedene Bakışı ve Spor Politikaları", *Journal of Applied and Theoretical Social Sciences*, C 3, S. 2, 2021, s. 130.

Yazarın adı, şöhreti, tercüme ise tercüme eden kişi hakkında bilgi, spor ile ilgili kısımlarının ve önemli görülen yerlerin özetlerinin hazırlanması, şahıs elinde ise satın alınıp alınamayacağını ve kıymetinin tahmini olarak belirlenmesi,

3- Eski millî sporlara ait spor malzemelerinin ve bunların teferruatının toplanması, bulunabilecek malzemelerin isimlerinin ve gerekli izahatının, adedinin, satın alınması gerekcekse fiyatının cetvellere yazılması,

4- Kayak, ayak topu, boks gibi modern sporların icra edildiği görüldüğünden bunlarda kullanılan aletlerin, yapılan hareketlerin, idmanlara verilen isimlerin ve bu işlerde kullanılan tabirlerin tespit ve tetkik edilmesi,

5- Türklere ya da daha önceki medeniyetlere ait olan spor alanlarında inceleme ve araştırmalar yapmak üzere bunların ad ve mevkilerinin tespiti,

6- Senenin belirli zamanlarında, düğünlerde, bayramlarda yapılan millî spor hareketleri ve müsabakalar yapılmış veya hala yapılan yerlerde kazananlara verilen hediyelerin ve mükâfatların izahı ile vaktiyle ok, güreş veya yarış meydanlarının bulundukları sahaların, avcılar, okçular, pehlivanlar tekkeleri ve bazı yerlerde mevcut olduğu haber alınan zorhaneler gibi müesseselerin tespit edilmesi,

7- Masal, destan, türkü, deyim ve atasözleri gibi folklor malzemelerinde ve mahalli inanışlarda sporu ilgilendiren hususların tespit edilerek ne gibi hususiyetlerin görüldüğünün bildirilmesi.

Bu hususların yerine getirilmesi için vilayetlerdeki spor bölgeleri ile bunlara spor birliklerinden ve halkevlerinin dil, tarih, edebiyat, spor, köycülük kollarından, öğretmenlerden ve münevver yurttaşlardan yardım beklenildiği belirtilmiştir. Gelen cevaplar, ciltlenerek saklanılacak ve millî spor tarihini yazacak kişilerin istifadesine sunmak için derlenecek olduğundan, verilen bilgilerin 24x30 boyutundaki kâğıtların bir yüzüne, sol kenarda 4 cm. boşluk olacak şekilde, makinayla, en geç Temmuz 1938'e kadar yazılması istenmiştir. 10 Mayıs 1938'de Dâhiliye Vekili ve CHP Genel Sekreteri Şükrü Kaya tarafından TSK'nin genelgesi Halkevi Başkanlıklarına gönderilmiştir³⁰. Ancak dönem içerisinde bu konu hakkında bir adım atılmamıştır. Bu durumun en önemli sebebinin TSK'nin istediği hususların çok ayrıntılı olmasıdır denilebilir. İstenilen verileri almak gönüllü olanlar için dahi yorucu olarak görülmüş olabilir. Bu kadar ayrıntılı bilgilerin temini ve bir müze kurulması

30 BCA, 490.1.0.0/4.17.13., 19.05.1938.

işinin merkezi bir heyet tarafından yürütülmemiş olması da önemli bir etken olarak görülebilir.

4. 1938 Yılı Kutlamaları ve 19 Mayıs'ın Gençlik ve Spor Bayramı Olması

Atatürk'ün Samsun'a çıktığı tarihin yıl dönümü olan 19 Mayıs tarihi, ilk olarak Samsun'da Gazi Günü olarak kutlanmaya başlanmıştır. Daha sonra bir futbol kulübü olan Güneş kulübü bu tarihin Atatürk Günü olarak kabul edilmesi için bir teklifte bulunmuş ve bu teklifin TİCİ tarafından kabul edilmesi üzerine 1935'te 19 Mayıs günü kutlamalar gerçekleştirilmiştir. TSK de 19 Mayıs gününün ulusal olarak kutlanmasına ilişkin girişimlerde bulunmuştur ve 1936 tarihli kongresinde 19 Mayıs gününün Spor ve Gençlik Bayramı olarak kutlanması için CHP'ye teklifte bulunulması kararlaştırılmıştır. Yapılan görüşmeler neticesinde CHP de bu teklifi kabul etmiştir. 19 Mayıs'ın gençlik ve spor kavramlarını da içine alan bir şekilde kutlanması teklifinde, cumhuriyetin ilanından beri mayıs ayının 3. cuma günü kutlanan Jimnastik Şenliklerinin bu tarihe yakın olması etkili olmuştur³¹.

19 Mayıs 1938'de yapılacak kutlamalar için 26 Nisan 1938'de başvekalet tarafından bir yönetmelik yayınlanmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün Samsun'a çıktığı tarih olan 19 Mayıs'ın artık Spor ve Gençlik Bayramı olarak kabul edildiğinin belirtildiği yönetmelikte bayram kutlamalarının tertip edilmesi için neler yapılması gerektiği ayrıntılı bir şekilde izah edilmiştir; törenlerde de spor hareketleri ve gösterilerinin yapılması, etkinliklerin spor alanlarında, eğer uygun olan yoksa Cumhuriyet meydanlarında yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Yine yönetmeliğe göre merasimlerde bir sporcunun 19 Mayıs tarihinin ve sporun önemine ilişkin bir konuşma yapması istenmiştir. 19 Mayıs günü sadece resmi binalar değil spor kulüplerinin de ışıklarla donatılması ayrıca dönem içerisinde yapılan spor müsabakaları sonucunda verilecek ödüllerin törenler sırasında verilmesi, 1939 senesinden itibaren ise spor birinciliklerine Atatürk kupası verileceği belirtilmiştir³². Gençlik ve Spor Bayramı yayınlanan yönetmeliğe göre ülkenin her köşesinde coşkuyla kutlanmıştır. Ankara stad-yumundaki törenlere Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk de katılmıştır. Bu törenler sırasında Dâhiliye Vekili ve CHP Genel Sekreteri Şükrü Kaya bir nutuk söyleyerek ilerleyen zamanda sporla ilgili alacakları kararları halka duyurmuştur. Şükrü Kaya, "...Aile ocağında, okulda, kışlada, tarlada, tezgâhta

31 Hakan Uzun, "Milletin İradesiyle Oluşan Bir Bayram: Atatürk'ü Anma 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı ve Atatürk Döneminde Kutlanışı", *Karadeniz Araştırmaları*, C 6, S. 24, 2010, s. 111-112.

32 BCA, 30.10.0.0/198.353.5., 26.05.1938.

ve fabrikada her yerde Türk çocuğunu ve Türk gencini, sağlam gürbüz, güzel, neşeli, iyi huylu, işe, savaşa, hulasa yaşamağa elverişli yüksek ve seçkin vasıflı birer insan olarak yetiştirmek için Atatürk, icap eden direktifleri vermiştir...” diyerek millet, parti, TBMM ve hükümet olarak Atatürk’ün bu idealini zamanla gerçekleştireceklerini ve bütün sporların tanzim ve idaresini devletin bir ödev olarak eline alacağını da belirtmiştir³³.

19 Mayıs’ın ulusal bayramlara dahil edilmesi ise 20 Haziran 1938’de olmuştur. 13 Haziran 1938’de meclise sunulan “Ulusal bayram ve genel tatiller hakkındaki 2739 sayılı kanunun 2’nci maddesine bir fıkra ve mezkûr kanuna bir madde ilâvesine dair kanun” tasarısının gerekçesinde 19 Mayıs gününün Türk gençleri, sporcuları ve milyonlarca kişi tarafından bir dönüm noktası olarak kutlandığı belirtilerek Atatürk’ün bugünün Türk gençliğine ve sporcularına tahsis edilmesini tensip buyurduğu belirtilmiştir. Bu sebeple Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun’da yapılacak bir değişiklikle bugünün ulusal bayramlar arasına girmesi istenmiştir³⁴. Tasarı 20 Haziran 1938’de kabul edilmiştir. Böylece 19 Mayıs günü Gençlik ve Spor Bayramı adıyla ulusal bayramlar arasında yer almıştır³⁵.

5. 30 Nisan 1939 New York Dünya Sergisi

Türkiye 1925’ten itibaren uluslararası sergilere katılım göstermiştir. Bu sergilerde hem Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren katedilen mesafenin dünya kamuoyuna sunulması hem de Türkiye’nin iktisadi ve politik ilişkilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.³⁶ Bunlardan bir tanesi de 30 Nisan 1939’da açılışı yapılan New York’taki sergi olmuştur. Bu sergide ayrıca Türk Spor Tarihi Sergisi açılması için de girişimler olmuştur. 1938 yılı sonlarında Vedat Nedim Tör tarafından sergide önce eski Türk sporlarının canlandırılması düşünülse de yeterince zaman olmaması nedeniyle daha sonra bu düşünceden vazgeçilmiş ve Türk spor tarihine ilişkin bir sergi açılması düşünülmüştür. Ancak hem gerekli izinlerin alınması hem de gerekli olan 54.000 liralık bütçenin sergi tahsisatından karşılanamaması nedeniyle bu serginin açılması mümkün olmamıştır³⁷.

33 “Atatürk, Ankara’da idman hareketleri yapılan satada şeref verdiler,” *Akşam*, 20 Mayıs 1938, s. 1,4.

34 *TBMM Zabıt Ceridesi*, C 26, TBMM Matbaası, Ankara 1938, s. 248.

35 *TBMM Zabıt Ceridesi*, C 26, s. 217.

36 Cahide Sınmaz Sönmez, “Yarının Dünyası’nda Türkiye: 1939 New York Dünya Sergisi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C XV/Ş. 21, Güz 2015, s. 295.

37 BCA, 30.10.0.0/145.37.14., 28.01.1939.

6. Diğer Faaliyetler

Maarif Vekâleti 1937 başından itibaren dağ sporlarının gelişmesi için çabalamaya başlamıştır. Dağ sporlarının halka tanıtılması ve öğretilmesi için ilk mektep muallimleri arasında bir teşkilat kurulmasına karar verilmiştir. Ayrıca Uludağ'a bir heyet göndererek buradaki spor faaliyetleri hakkında tetkikler yapmak ve rapor yazmak üzere bir heyet gönderilmiştir. İlk ve orta mektep muallimlerinin de katılacağı tetkiklerden sonra 1938'den itibaren dağ sporlarının yaygınlaşması için tedbirler alınması düşünülmüştür³⁸. Dönem içerisinde yeni spor alanları da yapılmıştır. Bunlardan biri 1938 yılında Adana'da yapılan 8 kulvarlı yüzme havuzu olmuştur. Yine Adana'da 1938 yılında inşası tamamlanan 15.000 kişilik şehir stadyumu yapılmıştır³⁹.

Dönem içerisinde yurtdışından bazı kulüpler Türkiye'ye gelmek için müracaatlarda bulunmuşlardır. Türkiye bu ziyaretlerin çoğuna olumlu karşılık vermiştir. 20 Mayıs 1938'de Dâhiliye ve Hariciye Vekâletleri tarafından Başvekâlete yazılan yazıda Dedeoğlu İttihat Atlet Spor Kurumu'ndan 500 kişilik bir amatör sporcu kafilesinin trenle Edirne'ye gelmek ve 12 saat burada kalarak ziyaretlerde bulunmak istediğinin Trakya Umumi Müfettişliğinden bildirildiği, kafilenin ziyaretine izin verildiği belirtilmiştir. Her iki vekâlet de bu ziyareti iki ülke arasındaki ilişkiler için önemli görmüştür. Bu sebeple kulübün ziyareti sırasında Türkiye hakkında iyi izlenimler edinilmesine özen gösterilmesi istenmiş ve bu amaçla Trakya Umumi Müfettişliği'ne ve Edirne Valiliği'ne gerekli tedbirleri almaları tebliğ edilmiştir⁴⁰. Türkiye'ye gelen bir diğer spor kulübü Halep Spor İttihad Kulübü olmuştur. 6 Eylül 1938'de Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya tarafından Başvekâlete yazılan yazıda söz konusu kulübün sporcularının bir müsabaka için Türkiye'ye gelmek istediği ve vekâletin buna izin verdiği belirtilmiştir⁴¹. Bunların yanında Hindistan'da bulunan Kalküta İslam Spor Kulübü, bir futbol turnesi için Türkiye'ye gelmek istemiş ve bu amaçla Kalküta Konsolosluğuna başvurmuştur⁴². Eylül 1938'de ise Hariciye Vekâleti tarafından Polonya İzciler Birliği'nin Türkiye'yi ziyaret etmesi beklendiğinden söz konusu izcilerin İstanbul'da kalacağı birkaç gün için öğrenci yurdunun kullanılması, Türk izcileriyle de temaslarının temin edilmesi ve kalacak yer parası alınmaması Maarif Vekâletinden istenmiştir⁴³.

38 "Dağ Sporu", *Akşam*, 1 Kanunusani 1937, s. 2.

39 Selma Aktan, *Dünkü ve Bugünkü Adana*, Güney Basımevi, Adana 1967, s. 120.

40 BCA, 30.10.0.0/145.37.1., 21.05.1938.

41 BCA, 30.10.0.0/264.782.19., 05.09.1938.

42 Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37835.150143.4., 22.06.1938.

43 TDA, 566, 295.2214.4., 16.09.1938.

Sonuç

Türkiye’de spor teşekküllerini tek çatı altında toplayan ilk teşekkül olan TİCİ uzun yıllar bağımsız bir yapı olarak faaliyet göstermiştir. Ancak TİCİ’nin TSK’ye dönüşümünün gerçekleştiği 1936 yılından itibaren TSK, CHP’ye bağlı bir kuruluş olarak faaliyet yürütmeye başlamıştır. Türkiye, sporu sadece bedensel bir faaliyet olarak görmemiş, onu bir neslin ıslah edilmesi, gerektiğinde savaşa hazır, cumhuriyete bağlı bir gençlik yetiştirilmesi için önemli bir araç olarak değerlendirmiştir. 1935 yılı Türkiye’de parti-devlet bütünleşmesi açısından önemli bir yıl olmuştur. Bu bütünleşmenin sadece siyasi ve mülki teşkilatlanmayla sınırlı kalmadığı ve sportif faaliyetleri de kapsadığı görülmektedir. Bu durum hükümetlerin spor politikalarına ağırlık vermesini de beraberinde getirmiştir. Tek parti döneminde ülkede başka bir parti olmadığı ve dolayısıyla hükümetlerin de bu parti içinden çıktığı düşünülünce TSK’nin partiye bağlanması, hükümet programlarını da etkilemiştir. Nitekim bu tarihten sonra kurulan Birinci Celal Bayar Hükümetinin programında spor daha önceki hükümetlerden farklı olarak geniş yer tutmuştur. Ancak hükümetin spora ilişkin vaatlerinin başında spor faaliyetlerinin tek elden yönetilmesi gelmektedir. Sporda merkezileşme için daha önce düşünülen planların bu hükümet döneminde uygulandığı görülmektedir. Bu sebeple 29 Haziran 1938’de kabul edilen kanunla BTGD kurulmuştur. Bu direktörlüğün başvekalâte bağlı olması, ülkede parti-devlet bütünleşmesinin sağlandığı bu dönemde sporun da tek merkezden kontrol edilmek istendiğini göstermektedir. Yeni kanunla ülke spor bölgelerine ayrılmış, bu bölgelerin başına da mülki amirler getirilmiştir. Ayrıca vatandaşlar için de spor mükellefiyeti getirilmiştir. Celal Bayar Hükümetleri döneminde atılan bir diğer önemli adım 19 Mayıs gününün Gençlik ve Spor Bayramı adıyla ulusal bayramlardan biri olarak kabul edilmesidir. Bu dönem yurtdışı sergilerde Türk sporunun tanıtılması, spor tarihi yazılması, spor müzesi kurulması ve yeni spor tesisleri açılması için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Bu girişimler kimi zaman maddi kaynakların yetersizliği kimi zaman ise eksik planlama nedeniyle gerçekleştirilememiştir. Celal Bayar Hükümetlerinin spor alanında gerçekleştirdiği faaliyetler geçmiş dönemde izlenen politikaların bir devamıdır. Carl Diem’in Türkiye’ye gelerek hazırladığı rapor, Celal Bayar Hükümetlerinin izlediği politikaları etkilemiştir. Bunlardan en önemlisi ise BTGD’nin kurulmasıdır. Celal Bayar’ın başvekilliğinin sona ermesinin ardında da bu politikalar devam ettirilmiş ve BTGD kurumsal yapısının oluşmasının ardından daha aktif bir politika izlemeye başlamıştır.

KAYNAKLAR

1- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 490.1.0.0/4.18.10, 01.07.1938.

BCA, 490.1.0.0/4.18.6., 23.07.1938.

BCA, 30.10.0.0/264.782.19., 5.09.1938.

BCA, 30.18.1.2/85.94.17., 12.11.1938.

BCA, 30.10.0.0/145.37.14., 28.01.1939.

BCA, 30.11.1.0/135.43.16., 7.12.1939.

BCA, 30.11.1.0/147.16.9., 26.06.1941.

BCA, 490.1.0.0/4.20.12., 8.05.1939.

BCA, 490.1.0.0/4.17.13., 19.05. 1938.

BCA, 30.10.0.0/198.353.5., 26.05.1938.

Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37835.150143.4., 22.07.1938.

TDA, 566, 295.2214.4., 16.09.1938.

2- Süreli Yayınlar

“1936’nın Ehemmiyetli Hadiseleri”, *Ulus*, 1 Son Kânun 1937.

“Atatürk, Ankara’da idman hareketleri yapılan stada şeref verdiler,” *Akşam*, 20 Mayıs 1938.

“Dağ Sporu”, *Akşam*, 1 Kanunusani 1937.

3- Resmi Yayınlar

Cumhuriyet Halk Partisi On Beşinci Yıl Kitabı.

Hükümetler-Programlar ve Genel Kurul Görüşmeleri, C 1 (24 Nisan 1920-22 Mayıs 1950), Haz. NEZİROĞLU, İrfan ve YILMAZ Tuncer, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, TBMM Basımevi, Ankara 2013.

Kanunlar Dergisi, C 18, TBMM Basımevi, Ankara 1938.

TBMM Zabıt Ceridesi, C 26, TBMM Matbaası, Ankara 1938.

TBMM Zabıt Ceridesi, C 28, TBMM Matbaası, Ankara 1938.

4- Telif ve Tetkik Eserler

Aktan, Selma, *Dünkü ve Bugünkü Adana*, Güney Basımevi, Adana 1967.

Atabeyoğlu, Cem, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Spor”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C 6, İletişim Yayınları, İstanbul 1985.

Dursun, Tuncay, *Tek Parti Dönemindeki Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayları*, T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.

Fişek, Kurthan, *100 Soruda Türkiye Spor Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1985.

Sınmaz Sönmez, Cahide, “Yarının Dünyası”nda Türkiye: 1939 New York Dünya Sergisi, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C XV/S. 21, Güz 2015, s. 289-332.

Tokatlıoğlu, Ali Emrah, “Cumhuriyet Modernleşmesinde Devletin Spor Üzerinden Bedene Bakışı ve Spor Politikaları”, *Journal of Applied and Theoretical Social Sciences*, C 3/S. 2, Haziran 2021, s. 125-143.

Tüfek, Sabri Sami, *Cumhuriyet Döneminde Spor*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2016.

Türkmen, Mutlu, *Beden Terbiyesi, Erken Dönem Türk Spor Politikalarının Sosyo-Politik Temeller*, Spor Yayınevi ve Kitabevi, Ankara 2018.

Uzun, Hakan, “Milletin İradesiyle Oluşan Bir Bayram: Atatürk’ü Anma 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı ve Atatürk Döneminde Kutlanması”, *Karadeniz Araştırmaları*, C 6/S. 24, Kış 2010, s. 109-125.

Uzun, Hakan, “Tek Parti Döneminde Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm ve Milli Şef Kavramları”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C IX/S. 20-21, 2010, s. 233-271.

Yurtoğlu, Nadir, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Beden Eğitimi ve Spor (1939-1945)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 105, Bahar 2022, s. 179-224.

Yücel, Ömer Faruk-Sayın, Ada Umut, “Cumhuriyet Devri Beden Terbiyesi ve Spor Politikaları Çerçevesinde Maç Dergisi Üzerine Bir İnceleme”, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, C 11/S. 1, Mart 2023, s. 437-473.

5- İnternet Kaynakları

<https://sozluk.gov.tr/>, son erişim tarihi: 18.01.2024.

